

Одно мене завсіди непокоїть: Чи я не провинився, коли ті курятка благословив знаком св. хреста, бо ж я великого Бога призивав на малу річ? Мені так, наче б я щось негідного зробив зі св. Причастям...

— О, про те можете бути цілком спокійні! Адже для Бога нема малих річей, бо він усі їх створив. А ви не надуживали своїх молитов над курятками, але саме про божу славу дбали і ви справді помножили її.

— Як ви це розумієте?

— Як? Люди не знають, що їх думки й почування це чародійна сила, коли перевищать свою звичайну міру, коли виступлять зі своєї колії. Ви ті курятка зачарували!

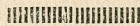
— Я? Ні, панотче, я тоді тільки молився, а ніяких чарів не робив — я ані ніколи не знав, як то чарується!

— Не треба знати! Тільки треба... спромогтися на те! Треба в своїй душі розбудити ту силу, про котру Христос каже, що вона здібна й гори переносити. Ви певне вже чували про те, що той, хто спить, звичайно будиться, коли хтось на нього дивиться; а коли за кимсь дивимося, то він, буває, оглянеться. Хто ж це діє? Душа зі своїми думками й почуваннями.

Коли ви ті курятка вибирали з-під квочки, коли їх цілували й благословили, то ви їм накиннули свою побожну думку, що мають послужити Богові на славу, як той когут, що апостолові Петрові своїм піянням пригадав Христове слово. Побожні думки й почування були тоді в вашій душі дуже сильні, ви цілий їм віддавалися, постили й були ви сам у хаті, то ж ніхто діянно ваших думок не перешкаджав. Вони від вас ішли в світ, наче тепло з розпаленої печі; і як тепло накидується повітрю й річам, що поблизу печі, так ваші побожні думки накиннулися молоденьким куряткам...

— А, так це могло бути! Тепер уже буду спокійний, панотче! Це було дійсно на божу славу, а без мого гріха.

— Так, на божу славу!

Марія Омельченкова.

Англійський жіночий новітній роман.

В сучасну добу, коли жінки домагаються рівноправности, не паперової, а дійсної, в усіх галузях народнього життя, ми, самі жінки, ставимо собі за завдання зясувати, чи ж дійсно жінка внесла і може вносити рівноцінні культурні скарби в життя свого народу на рівні з мужчиною? Жінки мали змогу впродовж культурного життя народу найбільше проявити себе в літературі й тому мені завжди було цікаво простудіювати, що цінного внесла жінка в цій галузі, яка була їй приступна більш менше віддавна? При студіях жіночої творчости в літературі вважаю, що в англійській літературі жінка стоїть дуже високо.

Взагалі англійська література вважається між світовими літературами за одну з найцікавіших, це найбільше зрівноважена, найбільше життєва й подає найліпший вираз справжнього благородства й ідеалу¹⁾. Англійська література є збудована на розумовім підкладі, є характеристично ясна своїми проблемами й здебільша просякнута оптимізмом. „В ній є багато людяности й туги, але ця туга є глибша й більше людяна, ніж нпр. в російській літературі. Її глибина робить величезне вражіння, підносить духа людини, заохочує до наслідування. Російська література натомість впливає як „запаморока“, говорить Едвард Бенеш. І справді, навіть песимізм, який зустрічаємо і в англійській літературі, не є такий безнадійний, як у російській або в літературі північних народів. Англ. література цілком відповідає характерові англійців. Складний життєвий характер англійського мислення вимагає більшої складної форми духової творчости, ніж звичайний розум — це є мудрість, це є розум, насичений ірраціональним знанням і великим життєвим досвідом, який постійно стежить за текучими напрямками життя“. Через це англ. література є найліпшим виховником для життя в найліпшому змісті. І жіноче англ. література стоїть на високому рівні. Англійські жіночі романи, як творчість мистецтва досягли високого розвитку і ними цікавляться й чужинці. Каталюги світової літератури в перекладах (бо я користувалася лише перекладами) вказують, що переложено найбільше творів англійських письменниць. Подам тут огляд декілька романів найвидатніших письменниць різних типів, різних літературних напрямків.

Найвидатніша в сучасну добу є Шейля Кай Смітова.

Смітова належить до літературного кружка Томаса Гардея — це школа регіоналістів. В її романах теж, як і у Гардея, багато песимізму, але не безнадійного, багато в них внутрішньої туги, але та туга не нищить душі, хоч і не всі її романи кінчаються щасливо. Смітова описує в своїх романах життя свого рідного краю, Суссеку, життя і долю дідичів та шляхти, що тісно зв'язані з рідним ґрунтом, вросли в нього і цей міцний зв'язок та любов до ґрунту часто побіджають інші внутрішні туги, інші почування душі і серця.

Її роман „Занепад роду Алярдова“ є яскравим образом, як в добі світової війни, що вимагала багато матеріальних і моральних жертв, занепали і впливові старі родини. Рід Алярдова, що посідав понад 500 років багатий маєток у Суссеку, зазнав кризи і загинув, як і їх маєток. Ніякі жертви всіх членів роду не помогли. В романі „Залізо і Дим“ авторка соковитими барвами накреслила дві протилежні суспільні верстви: дідичів-хліборобів і промисловців. І тут світова війна спричинила, що діти, які пережили світову війну, які вже бачили великі досягнення промислу і техніки, втратили родинну традицію, відійшли від хліборобства, не зрозуміли туги своїх батьків за землею. В цьому

¹⁾ Одначе при тім треба тямити, що деякі англійські письменники висловлювали теж і погубні погляди. *Ред.*

романі бачимо проблему батьків і дітей, але це не є така безнадійна драма, як напр. в російській літературі. Найдені вже нові форми життя, все йде спокійно.

Найліпший роман Смітової, це „Джен Гаденова“, названий іменем героїні. Джен це є найліпший жіночий тип у авторки. Несподівано Джен дістала маєток свого роду, досить занедбаний, що вимагав упертої праці, великого досвіду, до чого не була підготовлена Джен, 28 літня панночка. Всі сусіди думали, що вона дасть в аренду своє господарство. Але Джен з великим захопленням, з любов'ю береться до праці. Не зражується перешкодами, матеріальними втратами, моральними неприємностями, все переборює її велика сила духа, її здоровий погляд на життя; сама вчиться на іноді і гіркому досвіді, як раціонально господарювати і приводить господарство до найліпшого стану. Їй влі 38 літ, постійно в праці, опалена, трохи на думку місцевих панночок та молодих панів, огрубіла, не приваблювала вона місцевих женихів, вже дуже самостійна та не так „ніжна і тендітна“.

Та й її серце не пробудилося досі, бо всі свої найліпші почування віддавала, крім праці, своїй молодшій сестрі, якій заступала батьків. Лише в 38 літ закохалася в молодшій від себе на 13 років Альберті Гіллю. Альберт теж палко кохає Джен. Та Джен завжди мріяла про рівноцінне подружжя, з сильною людиною і вона хоче побачити свого майбутнього мужа в його звичайному родинному оточенні (бо познайомились вони в лазнях). Коли ж Джен ближче пізнала Альберта серед звичайного оточення, в його родині, пізнала характер його батьків, духові основи, то побачила, що Альберт і вона два різні типи, що подружжя з ним не буде духово рівноцінне, не буде Альберт таким сильним батьком її дітей, якого вона бажала, й вона зрікається подружжя. Джен буде матір'ю.

Весь край осуджує Джен як покритку. Вона передає свій маєток сестрі, а сама відїжджає в далекий незнаний край, щоб там всі свої найліпші почуття, всю свою величезну енергію присвятити для свого сина, щоб виховати його на сильного хосенного, громадянина. Джен для сина безбатченка починає в 40 років нове життя. Роман збудований по мистецьки й доцільно, все зосереджене в одній непорушній течії — це освітлення сильного характеру жінки-дідики, що гаряче кохає свій Край своє господарство, землю, широкі соковиті пасовиська, любить свою працю, людей, що її оточують, їхні звичаї, сперті на глибокій вірі в Бога. Вона любить свій нарід глибоко, але бажання відвернути ганьбу від свого сина-безбатченка, обов'язок виховати його на сильну людину переборює все і Джен напружує всі сили, щоб почати в 40 років нове життя. Вся англійська і чужа критика вважає цей роман за найліпший твір авторки. Смітова в своїх романах не скреслює значіння мужчини в житті, не понижує його, але в неї жінка є творчим елементом, її жінки сильніші як чоловіки. Стиль романів теж прекрасний, рівний,

спокійний. Тривка будова роману, яскрава характеристика дієвих осіб, глибока любов до людини, до свого краю, захоплюють читача і викликають надхнення.

Друга видатна англ. повістярка Роза Меколей належить до іншого письменницького табору — Лявренса і Гукслея. В своїх романах описує життя, або скорше характери англійських інтелектуалів, урядовців, робітників духової праці. Це інтелектуали нової доби, Меколей глибоко аналістична, її аналіза доходить аж до глибин душі, вона розбирає всі найтонші складники душі, впливи оточення, нащадництва, аналізує всі ситуації, в яких герої знаходяться.

Роман „Небезпечний вік“ малює нам жінок двох поколінь: переходового віку від 40 до 60 і молодих, вихованих вже в умовах життя після війни.

Героїня Невіль Родней, 40-літня жінка заможного посла, дама зі суспільства, відчула як негативно вплинуло на неї життя „світської дами“, спостерігаючи свою матір, вона відчула, що є інші більш високі інтереси, що треба знайти собі ціль більше духову, бо тепер уже діти її не потребують, бо вже стали на власні ноги, мають свої відмінні інтереси — її жахає безцільна старість. І Нелля починає студіювати медицину. Але духові сили вже не ті, вона є вичерпана тим світським життям. Молоді її доньки, модерні, виховані на поглядах Фрейда, начитані в сексеологічній літературі, знають, чого вони можуть досягнути в житті, і певні в своїх силах і цілях. Тут є і боротьба молодої, може не так високо духово розвиненої дівчини, егоїстки, бо хоче жити й кохати, зі жінкою зрілого віку, духово високо розвинутою. Але побіджає молодість: наречений і коханець старшої панни, сильною духом закохався в тій молодій, і хоч як мучила його совість, звязує своє життя з молодшою...

Другий її роман це „Гревський потяг“ (так англійці називають той потяг, в який помилково сяде мандрівник замість до того, в якому треба би їхати).

Молода, вихована в природі на вільних степах та в горах Піренеїв, Дігнам переїхала в Лондон і одружилася з Арнольдом Шапейль. Арнольд — співробітник величезного видавництва. Постійно має звязки з критиками, письменниками, вченими й т. п. А Дінгам не може пристосуватися до культурного, але також і брехливого життя Лондона. Їй тісно й не розуміє, що суспільство вимагає жертв в поведінці, в одягу (тобто треба підпорядкуватися суспільству).

І коли її чоловік, щоб дати їй пожити в природі, відїжджає з нею на глухий беріг моря, там вона щаслива. Залишається там і на зиму, її любов до природи якась романтична й вона радше б тут вмерла. Але приїхав чоловік і спас її (бо вона мало що не замерзла), Дігнам пізнала, що буде матірню й вирішила все ж таки їхати втому „Гревському потягу“ свого подружжя, в який вона силою обставин попала...

Розкішними барвами малює авторка природу, це, на мій погляд, найліпші сторінки роману.

„Дрібязкова історія“ є романом зі життя священика англійської церкви Гардена та долі його 6 дітей. Подія починається 1889 р. і закінчується в 20 роках ХХ. століття, це роман декількох людей і цілої генерації. Тут з великою глибиною змалювано, як кристалізувалися характери під різними впливами, в різних умовах, в різнному оточенні. Авторка описала всі туги і прагнення молодого покоління, а зокрема змалювала найяскравіше, як творилися характери жінок. Тому, що авторка взяла за багатодієвих осіб, то не всі змалювала так барвисто й яскраво, як деякі, та їй тяжко провести розвиток стількох осіб впродовж майже 50 років. Події відбуваються в різних місцях, що теж утруднює авторці суцільність структури роману. Проте дуже вірно малює авторка сучасне англійське суспільство, іноді це є сатира на нього, коли аналізує взаємовідносини. Дуже дотепно підкреслює вона суспільні явища нової доби, скрізь виділяє жінку як цінного члена суспільства, її працьовитість, самостійність, її гуманність. Жінка найліпше відчуває потребу соціальної праці й віддається їй.

Одна з молодих письменниць недавно випустила роман з життя молодого дівчини. Розамонд Лесман не так то визначна письменниця, але її романи теж збудовані на глибоких психологічних основах. Останній роман „Неясна відповідь“ не має в собі багато дії, але багато психології. Це поступенний розвиток душі Юдити, молодого дівчини від дитинства аж коли, по закінченні своїх студій в Кембріджі дозріває Юдита в молоду жінку. Юдита є тип самотниці, тип жінки, що вглиблюється в свої переживання, аналізує себе, дівчини серйозної, але такої, що більше мріє, ніж живе. Це осамітнення приносить некорисні наслідки, іноді це хороблива самотність, трохи аж переборщена. Через те і кохання її не так щасливе, бо не розуміє вона людей, її коханий не є тим, якого б могла взяти зі своїм високозвиненим духом.

Цілком окреме місце в англійській літературі займає Радшіф Галова. Її героїні це жінки з мужеськими рисами характеру, а також може і фізично скорше мужчини як жінки. Її героїні або народилися біологічно аномальні, або оточення і впливи осіб, зіпсованих психологічно, zdeформували їх характер, і вони позбавлені змоги тішитися щастям в родинному житті. Природа для них була мачухою, а люди відмовили їм права на щастя, кохання, подружжя. Роман „Криниця самотності“ навіть був заборонений в Англії, бо приси цензури не дозволяють поширювати відомості навіть про аномальні сексуальні явища. Сексуальні збочення не можна описувати ні в наукових популярних книгах, ні в літературі. „Криниця самотності“ вийшла в чужих мовах. Та повість, це найглибші прояви людської душі, замученої смутком. Природа зле насміялася, коли в родині Гордонових народилася донька з біологічними елементами мужчини. Мати в своїй доброті і простоті не зрозуміла трагедії дівчини, батько збагнув трагедію Стефен і виховав її як хлопця. Стефен і одягалась як хлопець, на що мати дивилася скося та як на виродка-розбишаку...

Поки була Стефен підроском, то і мати, і суспільство дивилося ще так сяк, бо все прикривав батько, що він так бажає... Але коли дозріла в дівчину, а батько вмер, мати вимагала, щоб Стефен змінила поведінку, щоб стала „приличною панночкою“, щоб не бігала по лісах та полях, а бувала на балах, з такими ж молодими дівчатами.

Настало неможливе для Стефен життя. Вона навпаки почувала до панночок якесь окреме почуття... Стефен відїхала до Лондону, а потім до Парижа. В час світової війни виконувала обовязки санітаря, але закохалась в Марії... Вона віддавала їй свою душу, а Марія закохалася в молодім чоловіці, подружилася й Стефен переживає величезну драму. Поки Марія була ще не заручена, Стефен, щоб удержати її любов, стає письменницею, досягає великого успіху й слави, але кохання до мужчини у Марії переборює все і Стефен залишається самотній... Вона є викинута зі суспільства, вона не має права на родинне життя.

Для мене не зовсім ясні деякі місця в книзі, бо не розумію взаїмовідношень Марії й Стефен, але найбільше мене захоплювали описи природи й звірят та відношення Стефен до її коня, її любов до звірят, людяність цієї любови, висока гуманність, а іноді й жорстокість, коли наприклад вона вбиває свого любимого коня, щоб облегчити йому муки й смерть. Пес теж змальований по мистецьки.

Галова є аналітиком екстрем, почувань, по мистецьки малює наприклад еротичне материнське відношення до доньки в романі „Нерозсвічена лампа“. Мати своєю якоюсь то болючою любовю, деспотичною любовю загубила щастя своєї доньки, вона зіпсула її характер, бо Джен, її любима донька, була дуже здібна, мріяла про духову працю, про високу освіту, а мати держала її в рабстві біля себе, не дала їй можності виявити своїх здібностей, втілити в життя свої мрії, навіть не дозволила їй одружитись з так гаряче коханим і кохаючим її хлопцем. По смерті матері, вже підстаркувата Джен стає сестрою жалібницею біля свого далекого родича, божевільного і нікому не потрібного. Наскільки я зрозуміла, всі характери анормальних жінок Галова взяла або з власного досвіду, або це є автобіографічні риси. Навіть несимпатичні типи анормальних жінок подані так по мистецьки, що викликають співчуття до їх нещастя, в чім завинила мати-природа. Галова своїми романами хоче викликати співчуття в суспільстві; коли природа створила таких людей, то суспільство мусить дати їм право на життя, як і всім... Але це дуже тяжка проблема.

Окреме місце в англійській літературі займають письменники і письменниці, що живуть або жили в англ. кольоніях. Життя там має свої окремішності, проте традиція творчости тісно звязана з метрополією... Дух англійський залишився й у тих, хто багато років живе в кольоніях, але нове оточення, нові умови життя, природа, все мали вплив на формування характеру кольоністів, на їх світогляд і т. д.

Між тим, — як англієць в Англії дивиться на автохтонів в своїх

кольоніях і як дивиться на них англієць, що там довго жиє, — є велика ріжняця.

Англійські письменниці теплими словами, почуттям глибокої людяності і соковитими барвами змалювали життя кольоністів в Африці і в Австралії.

Сара Гертруда Мілінова в своєму романі „Богом позбавлені спадщини“ описує долю і життя метисів та чорношкірих. Сама авторка довго жила в Трансваалю, багато мала досвіду й з м'якою ніжною людяністю малює несправедливість погляду, що метиси не мають навіть якогось звичайного права одружитися з білошкірою, а зокрема з англійкою. Молодий священик приїхав до Африки, щоб проповідувати євангеліє між чорношкірими. Щоб мати більше у них довіря, оженився з Сіллою-негритянкою, але і це не помогло, вмер невдоволений зі свого діла. Донька Дебора одружилась з метисом, її діти вже майже білі, донька її сина Ельміра навіть зовсім біла, вихована була в родині англійців, освічена, здібна. Але коли дізналися, що вона метиска, то вже не було їй місця в родині англійців. Одначе старий джентельмен змилосердився над нею, одружився з нею й виїхав звіттіля, щоб не було сліду, що Ельміра має капку крові чорної... Їх син Барей, вже справжній англієць. Підчас світової війни одружився з англійською панночкою в Європі та повернув до батьків. Але тут йому прийшло зустріти свою рідню, метисів і чорношкірих... Трагедія його жінки, вихованої на поглядах Метрополіті та і його, що чув себе чорношкірим!.. Почуття несправедливості до свого народу, бажання пробудити в ньому самогідність, волю, дати йому освіту, все це перемогло і гордість англійця, й кохання і він віддає себе на службу тих, для кого присвятив себе його прадід-священик, що помер серед праці між чорношкірими. Це смілий протест проти зневажування чорношкірої раси. Роман цей мав велике значіння в пробудженні суспільної совісти в Англії на користь чорношкірих і метисів.

Життя кольоністів в Австралії зобразила друга англ. письменниця, що пише під псевдонімом Генрі Гандель Річардсон. Її роман „Життя Річарда Магонея“ досить довгий, аж в трьох томах. В двох перших книгах описує авторка молоді літа й життєві успіхи англійського лікаря Магонея, що жив в Австралії. Хоч і добре працював він як лікар, навіть мав успіх, але не любив свого фаху. Коли він досяг досить великого багатства, то залишив практику лікаря і виїхав із Австралії, одружився. Але в 50 році життя стратив через випадок весь маєток і знову мусів повернути до Австралії, щоб лікарською практикою здобувати засоби для життя своєї родини. Тяжко приходило це йому. Внаслідок великих труднощів аж захорів нервово. Його жінка, що звикла до багатства, добробуту, не розуміла причини хвороби, бо чоловік ніколи не дав пізнати по собі, що він робить зі себе жертву, коли здобуває для неї добробут нелюбою, осоружною для себе працею. І ось зі світської дами стає роботяща жінка: вступає вона до поштової служби й тим живе сама й виховує

своїх дітей. Її чоловік проживав у лічниці для божевільних. Там його не тільки не вилікували, але його здоров'я погіршилося. В лічниці при зустрічах з жінкою, що його любила й відвідувала, виявив божевільний, що причина хвороби осоружність до лікарської праці. Тоді щойно зрозуміла жінка трагедію свого мужа, взяла його до себе, дала йому все, що могла, оточила його ніжністю, любов'ю і лікар доживає своє звичайне життя в ласкавому оточенні родини, не зовсім щасливий, але принаймні спокійно, з почуттям, що він не марно приніс себе в жертву.

В цьому романі веде авторка читача по різних місцевостях Австралії, по мистецьки описує природу, людей, звички, взаємовідносини і т. д. Це яскравий образ з життя кольтонів і автохтонів.

Це ще не всі англійські письменниці, бо в порівнянні з іншими літературами, в англійській літературі більший процент жінок-письменниць, ніж у других народів. Та не можна говорити про всіх, тим більше, що я могла користуватися лише перекладною літературою. Хоч залишилось ще декілька романів та інших форм літературної творчості, але про них скажемо десь пізніше, наприклад про лірику та про письменниць в Африці, які теж займають почесне місце в літературі свого народу.

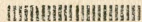
Чому на перший раз я взяла роман? Мені нераз приходилося читати й чути від визначних критиків та вчених, що роман є найтяжчою творчістю, найдосконалішою формою літературної творчості, що вимагає логічного думання, життєвого досвіду, глибокої і широкої освіти. Роман пишуть, і взагалі добру прозу, не лише з надхнення, але, як я вже згадала, на передуманні розумінні й науковим підкладі. Всі великі письменники написали свої найліпші романи вже в старшому віці*). Коли переглянемо всю світову літературу, то побачимо, що найліпша проза створена письменниками у віці, коли людина вже не жиє емоціями, але спокійна, по філософічному дивиться на життя, навчилася глибоко спостерігати, вміє володіти своїми силами й почуттям, коли навчилася думати більш загально. І коли маємо визначних письменниць, які в досконалішій формі творчості, в романі проявили талант, зайняли почесне місце на рівні з чоловіком, то вірю, що в майбутньому і жінки народів молододі культури втворюють свою жіночу літературу. Не мужчина буде знавцем жінки, (як тепер, що малює її після своєї психології), але жінка, яка ліпше розуміє жіночу психологію. Жінка внесе нові мотиви, накреслить жінку такою, якою вона є, а не якою бачить її мужчина. Крім того я щаслива, що жінки хоч і чужого народу досягають великих успіхів. Це дає мені надію, що і наша жінка вийде на широку дорогу духової творчості та що будемо мати і ми між нами більше таких, як Леся Українка, Ольга Кобилян-

*) Я читала колись, що в індійців є понад 200.000 поетів і пригадувалася над цим. Стала порівнювати літературні форми творчості народів з високою і старою культурою й спостерегла, що найбільше поетів у народів менше цивілізованих.

ська, що можуть сміло стати в ряді найвизначніших письменниць цілого світу.

Р. С. Ми теж бажаємо, щоби українські жінки виявляли себе в літературі та розвивали свою духову творчість. Йде тільки про те, щоб та творчість була сперта на здоровим і корисним для нації християнським світоглядом. Бо нпр. щодо Лесі Українки, то треба пам'ятати, що в її творчості побіч дуже цінних і справді вартісних елементів є теж і негативні та погубні, незгідні з християнським світоглядом. *Ред.*

М.-р. Петро Ісаїв.

На перекрою двох епох сучасности.

„Вже захитались стовпи європейської матеріалістичної культури, її основи перехилились — ось... ось розсиплеться все в руїни“... „Стара епоха смеркає, гряде нова!“ „Вечірнє марево вчорашнього і раннє зарево завтрашнього!“ „Сумерк старих богів і світанок нових!“ — Ось думки, що ними мов мячем жбурляють сучасні вчені, ось погляди, що раз-у-раз дзвонять у наших ухах, то знову товстими буквами жахкотять в очах.

Думки безсумнівно правдиві. Г. Ферраро, Ф. В. Ферстер, О. Шпенглер, Г. Кейзерлінг, Г. Массі, М. Шеллер, Р. Жілюен, М. Унамуну, Данел-Роп, Бердяєв¹⁾ і ціла низка інших — це все філософи, що всі згідні в такій оцінці сучасности. Упадку сучасної культури мабуть не треба й доказувати. Та все ж наведу на це цікаві докази Шпенглера.

Шпенглер поборує твердження про якусь культурну тяглість. На його думку всесвітня історія є лиш многістю замкнених в собі культур. Останню фазу в житті кожної культури називає він цивілізацією. В ній осягає культура шпиль, від котрого похиляється. Цивілізація це вік безділля, вік духової безплідности й імпотенції. В ній упадає велика штука і багатство систем думок.

Сучасна культура Заходу є якраз в цивілізаційним періоді, що Шпенглер доказує душе широким апаратом порівнянь і аналогій.

Характеристичною рисою внутрішнього упадку кожної культури є переоцінка всіх вартостей, як процес вже замкнений в собі, довершений. В тім часі культура нічого не творить. Вона

¹⁾ G. Ferraro, італ. філософ, про сучасність говорить особливо в двох своїх блискучих працях: „Між минулим і тим, що нас жде“, польсь. перекл. Познань 1927 і „Мови до глухих“, польсь. пер. Познань 1931.; Fr. W. Foerster: Chrystus a życie ludzkości, tł. J. Mirski, Warsz. 1926.; O. Spengler: Untergang des Abendlandes, München, Bd. I. 1920; H. Keyserling: Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen, Leipzig, Bd. IV, 1923; Politik, Wirtschaft, Weisheit, Darmstadt 1922; L'avenir de l'Europe. Revue de Genève 1922; H. Massis, Défense de l'occident, Paris 1929; M. Scheller: Vom Ewigen im Menschen, Bd. I, Leipzig 1923; R. Gillouin: Le Destin de l'Occident, Paris 1929; M. Unamuno: L'avenir de l'Europe. Le point de vue d'un Espagnol. Revue de Genève 1923. Daniel-Rops; Le monde sans âme. Paris 1932. Бердяєв: Смысл истории й інші.